VELUWE

HATTEM

gemeentebeschrijving

Monumenten
Inventarisatie
Project

provincie
GELDERLAND

MONUMENTEN INVENTARISATIE PROJECT

Ten geleide

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is een landelijk opgezet project met het doel om in betrekkelijk korte tijd - 5 jaar - een inventarisatie te verkrijgen van bouwkunst en stedebouw uit de periode 1850-1940. De uitvoering van het project wordt verzorgd door de provincies. In Gelderland heeft de provincie de Stichting MIP-Gelderland opgericht, die belast is met de uitvoering van het project.

In Gelderland wordt het MIP uitgevoerd conform de Gelderse streekplanindeling: Midden-Gelderland, Oost-Gelderland, Veluwe en Rivierenland. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt per gemeente geïnventariseerd.

Het eindprodukt, waarover de gemeenten de beschikking krijgen, bestaat uit 3 rapporten, te weten een regiobeschrijving, een gemeentebeschrijving en een inventarisatierapport.

In de regiobeschrijving wordt op hoofdlijnen een schets gegeven van ontwikkelingen die bepalend zijn geweest voor de ruimtelijke kwaliteit, i.c. bouwkundige en stedebouwkundige karakteristieken, uit de periode 1850-1940 in het inventarisatiegebied. Het betreft veelal ontwikkelingen en karakteristieken die behalve van lokaal belang ook een boven-lokaal belang vertegenwoordigen.

In de gemeentebeschrijving, die kan worden beschouwd als een verfijning die betrekking heeft op een deel van het grondgebied van de regiobeschrijving, worden op beknopte wijze de voornaamste historisch-geografische, sociaal-economische, bouwkundige en stedebouwkundige ontwikkelingen uit de periode 1850-1940 weergegeven.
In dit verband dient hoofdstuk 4.5. *Karakterisering geïnventariseerde bebouwing* afzonderlijk te worden genoemd. Het betreft een hoofdstuk dat als "schakel" fungeert tussen het beschrijvende en het inventarisatiegedeelte, te weten het inventarisatierapport.

Het inventarisatierapport voorziet in een beknopte weergave per gemeente van de gebouwde omgeving uit de periode 1850-1940 in de vorm van objecten en complexen op basis van de uitgewerkte MIP-formulieren.

Hoewel de 3 rapporten afzonderlijk kunnen worden gelezen, verdient het aanbeveling het inventarisatiegedeelte niet los te zien van het beschrijvende gedeelte en omgekeerd.

..2/

Met betrekking tot het gebruik van de MIP-eindprodukten dient het volgende te worden opgemerkt.

Bij schrijven d.d. 21 september 1989 - nr. WZ89.59395 - WZ/CE404 is de provincie Gelderland accoord gegaan met de samenwerkingsovereenkomst, zoals opgesteld van rijkswege bij schrijven d.d. 11 augustus 1989, nr. U-172.612, inzake de uitvoering van het Monumenten Inventarisatie Project in Gelderland.

In artikel 8 van bedoelde overeenkomst is het gebruik van de eindprodukten geregeld. Dit artikel luidt als volgt:

"Artikel 8. Gebruik eindprodukten

1. De Provincie is evenals de Rijksdienst ook nadat de eindprodukten als bedoeld in artikel 1, leden a t/m e (*) zijn opgeleverd gerechtigd deze eindprodukten, geheel of gedeeltelijk voor eigen gebruik aan te wenden, te vermenigvuldigen of te publiceren, dan wel, al dan niet tegen financiële vergoeding, voor gebruik aan derden beschikbaar te stellen.
2. De Provincie maakt met derden die zij bij de uitvoering van het Project betrekt zodanige afspraken, dat hen niet de bevoegdheid toekomt, bv. door een beroep op hun toebehorende auteursrechten, in het in het eerste lid omschreven gebruik, geheel of gedeeltelijk te beletten of te belemmeren.
3. De Rijksdienst en de Provincie bevorderen de totstandkoming van openbare publicaties over jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19e eeuw - Tweede Wereldoorlog."

Wij verzoeken u bij het gebruik van de eindprodukten de geraadpleegde bron(nen) te vermelden.

GEMEENTEBESCHRIJVING

GEMEENTE HATTEM

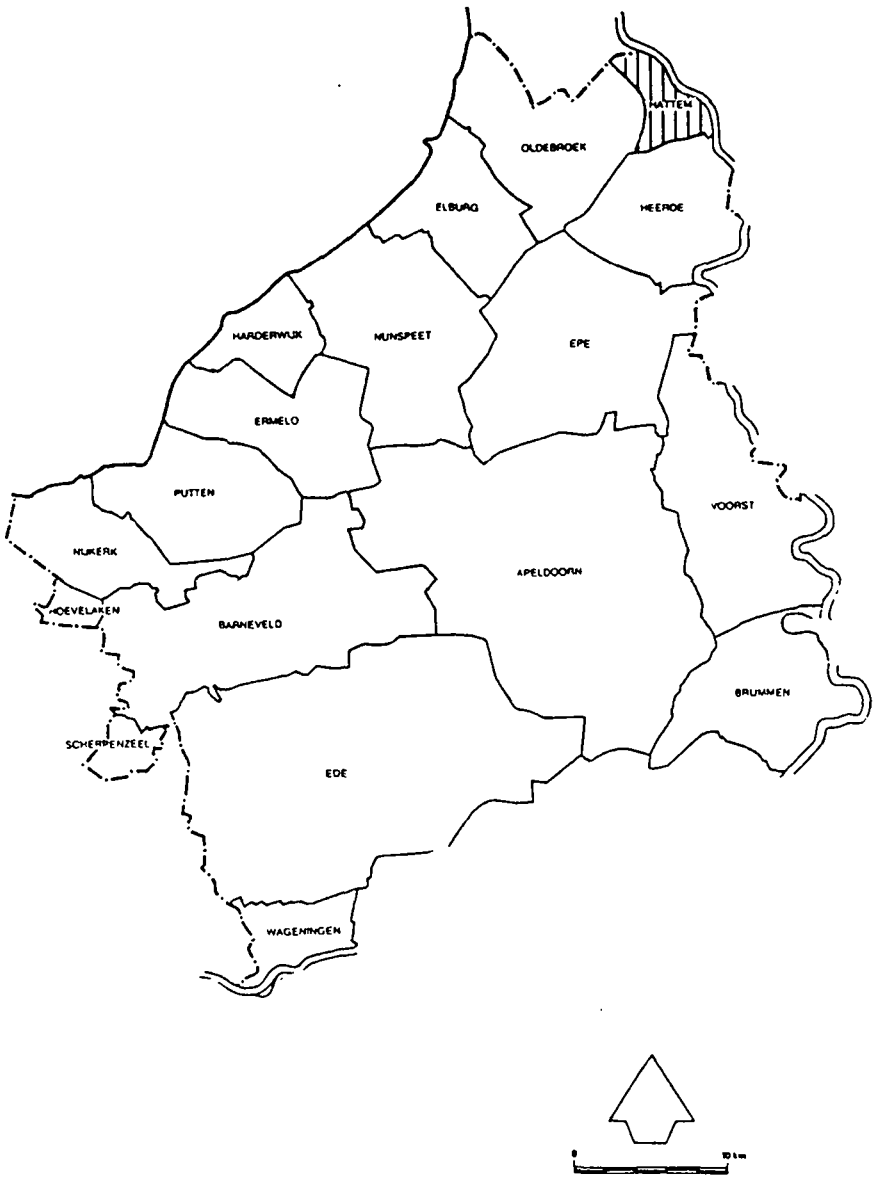

INHOUDSOPGAVE

		blz.:
1.	INLEIDING	3
2.	BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK	6
3.	INFRASTRUCTUUR	9
4.	NEDERZETTINGSSTRUCTUUR	11
4.1.	Algemeen	11
4.2.	Functionele ontwikkelingen - periode 1800-1850 - periode 1850-1900 - periode 1900-1940	11
4.3.	Stedebouwkundige structuur: - Hattem - Verspreide bebouwing	13
4.4.	Ontwikkelingen na 1940	17
4.5.	Karakterisering geïnventariseerde bebouwing	17
4.6.	Typologie uitbreidingen gemeente Hattem 1850-1940	19
4.7.	Bijzondere gebieden	20
	GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN, KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR	22

1. INLEIDING

De gemeente Hattem bevindt zich in het inventarisatiegebied Veluwe en heeft een oppervlakte van 2.428 hectare. De gemeente Hattem bestaat uit de gelijknamige hoofdkern met omliggend platteland (zie afbeelding 1). In 1972 heeft een grenswijziging plaatsgevonden met de gemeente Oldebroek, waarbij een deel van de polder Hattem (gemeente Oldebroek) aan het grondgebied van de gemeente Hattem is toegevoegd (zie afbeelding 2). De gemeente Hattem is sindsdien grotendeels opgebouwd uit de voormalige mark Hattem, Kater Mark (Mark Ierst), Hattemerbroek en delen van de Rekenkamervelden op de Noord-Veluwe. (zie afbeelding 3). De oostgrens van de gemeente Hattem wordt gevormd door de IJssel. Het stroompje de Stouwe valt voor een deel samen met de noordwestgrens van de gemeente Hattem. De gemeente Hattem grenst aan de gemeenten Oldebroek, Heerde en de in de provincie Overijssel gelegen gemeenten Zwolle en IJsselmuiden.

De gemeente Hattem was in de periode 1850-1940 een stedelijk-agrarische gemeente met een opkomende industrialisatie (metaal en baksteen) en forensenfunctie ten opzichte van Zwolle.
Op 1 januari 1990 telde de gemeente Hattem 11.575 inwoners.

Afbeelding 1
Gemeente Hattem in 1866

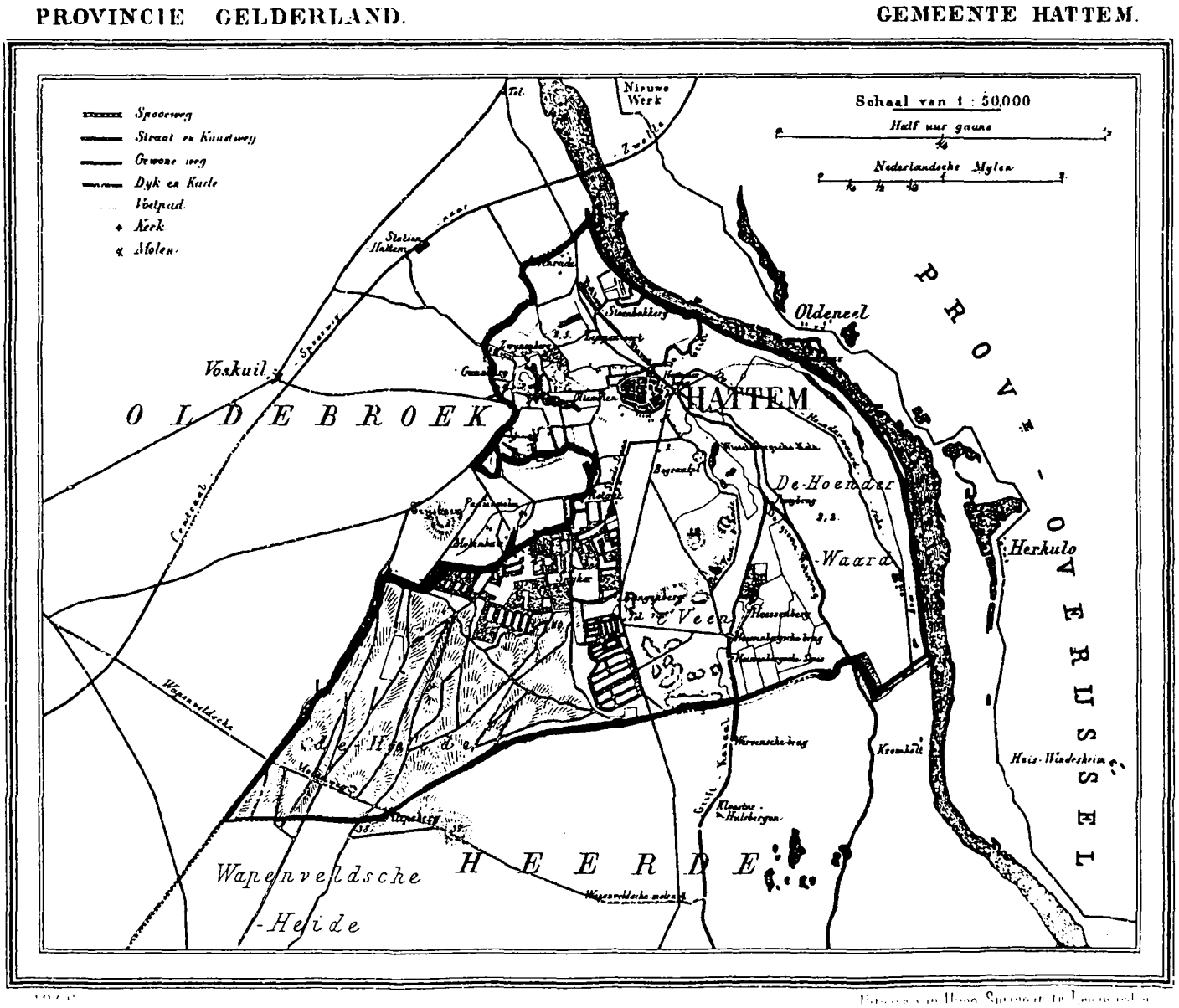

Afbeelding 2
Grenswijziging gemeente Hattem in 1972

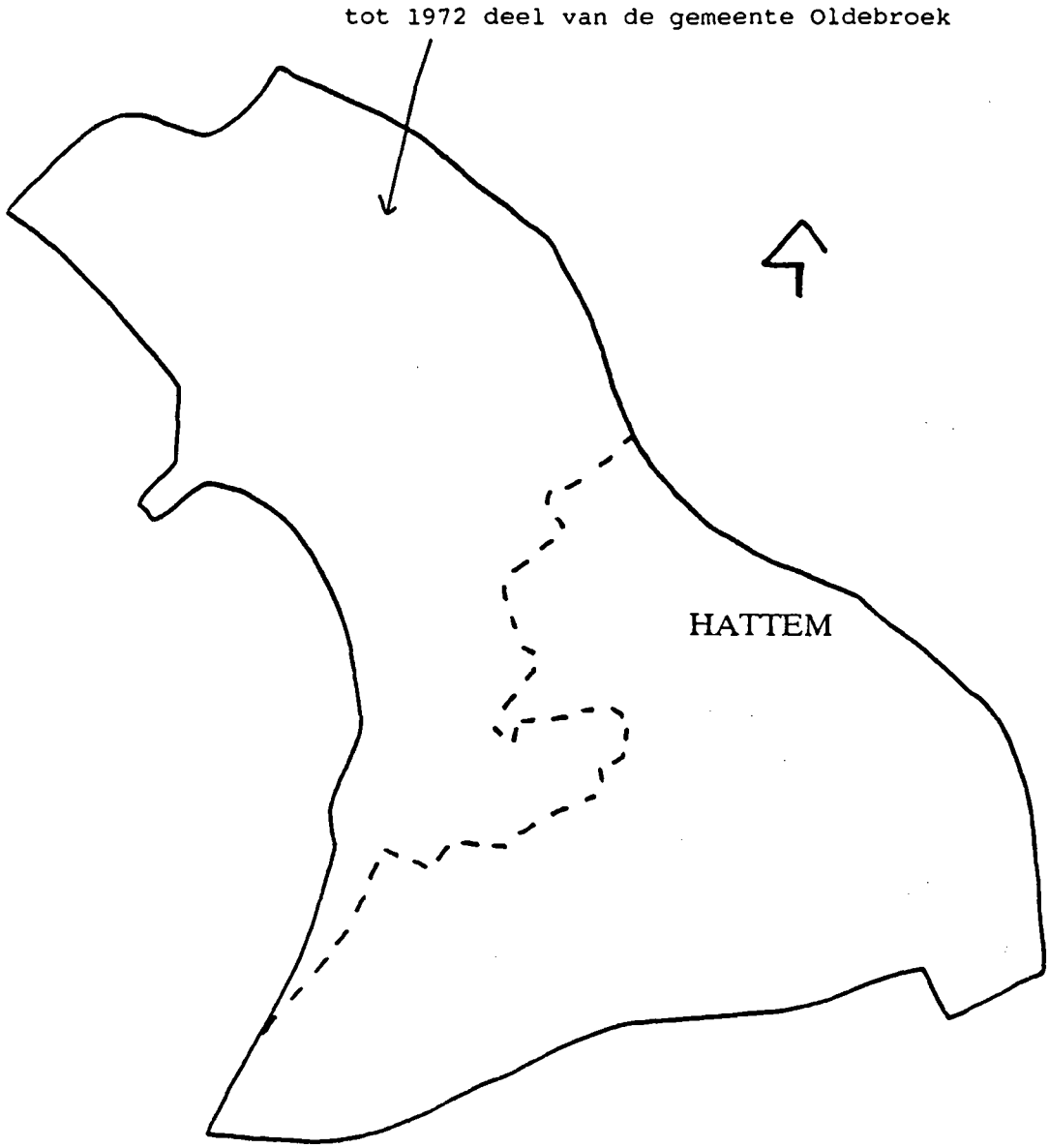

- - - gemeentegrens 1866

——— gemeentegrens 1990

Afbeelding 3
Indeling in dorpsgebieden en gemeenten

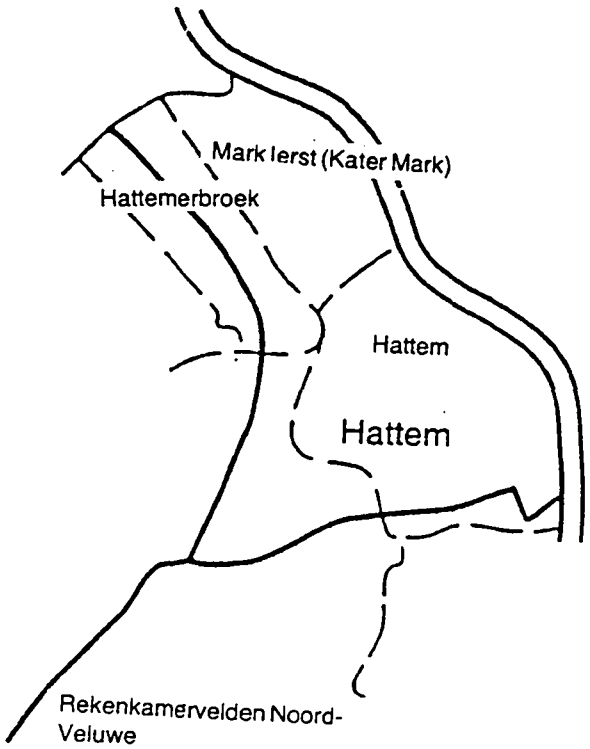

2. BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK

Gedurende de Saale-ijstijd zijn brede landijslobben in zuidelijke richting doorgedrongen, onder meer ter plaatse van het IJsseldal en het IJsselmeer. Voor en naast de lobben zijn hoge stuwwallen gevormd. Het zuidwesten van de gemeente Hattem behoort tot het Veluwse stuwwallengebied (zie afbeelding 4). Na het Saalien is het gletscherdal opgevuld met stuwwalpuin en dekzand (Weichselien). De IJssel hervatte zijn loop in noordelijke richting. Langszij werden oeverwallen met stuifzanden opgeworpen. Het van de stuwwallen afkomstige water verzamelde zich tussen stuwwal en oeverwallen, waardoor een veenhoudende laagte ontstond. In het Holoceen werd het veen bedekt met zware klei, waardoor komgronden met stagnerende waterafvoer zijn gevormd. Het in de polder Hattem gelegen veengebied is een uitloper van de veenstrook langs de voormalige Zuiderzee. Het noordelijk deel van het dekzandgebied betreft een overgangsgebied naar de komgronden met veen en zware klei.

Afbeelding 4
Geomorfologische kaart gemeente Hattem

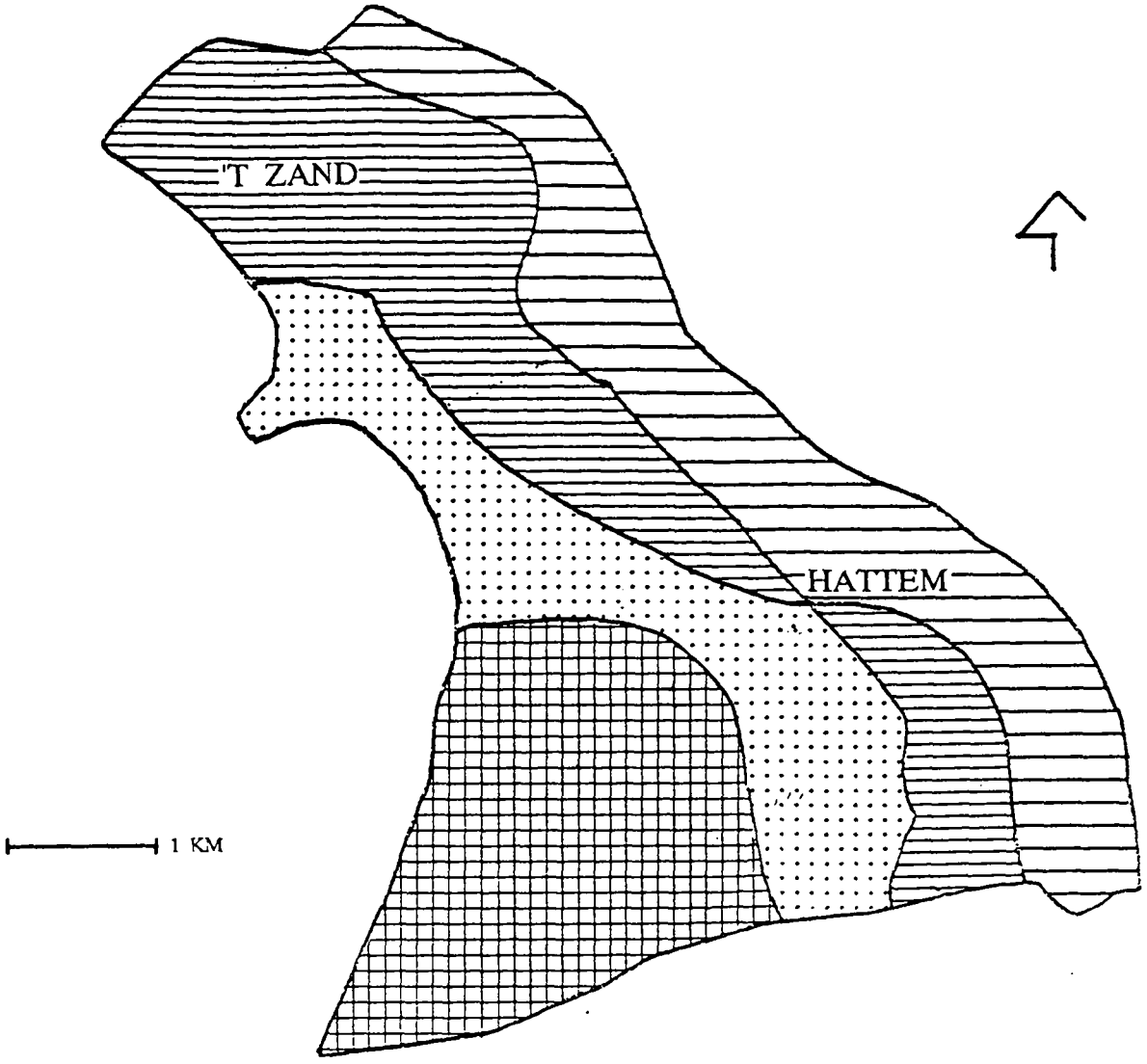

stuwwal met grove en grindhoudende zanden

dekzand op stuwwalhelling

komgronden met zware klei en veen

oeverwallen met zavel en lichte klei, deels met stuifzand

Het grondgebruik in de periode 1850-1940 heeft betrekking op de stuwwal, de dekzandruggen, de komgrondgebieden en de oeverwallen. Het stuwwallengebied is vanaf de 18e eeuw bebost. Het dekzandgebied is voornamelijk in gebruik geweest als bouwland, een vrijwel aaneengesloten complex rondom de gehele Veluwse stuwwal. Men heeft er vooral aardappelen en in mindere mate rogge geteeld. Enkele percelen op de oeverwallen waren eveneens akkerbouwpercelen. De komgronden, oeverwallen (na 1900) en de smalle strook uiterwaarden hebben vooral gefungeerd als grasland. De Hoenwaard, gelegen in het zuidoosten van de gemeente Hattem, fungeerde als gemene weide voor de ingezetenen van de stad Hattem. In de uiterwaarden werd ook leem gewonnen ten behoeve van de baksteenfabricage.

Als gevolg van de noordwestelijke afstroming van de IJssel en de aanwezigheid van een stuwwaluitloper in het zuidwesten, vindt de afwatering hoofdzakelijk plaats via de IJssel op het IJsselmeer. Reeds in de 14e eeuw zijn evenwijdig aan de IJssel weteringen gegraven ten behoeve van de afwatering. Deze weteringen komen bij Hattem alle samen en monden uit in de IJssel (Grote Wetering). In de gemeente Hattem lagen de Grote Wetering en delen van de Grift (ca. 1380), welke in de 19e eeuw vergraven zijn tot het Apeldoorns Kanaal. Omstreeks 1870 werd het Apeldoorns Kanaal (1829) verbreed, nadat het Apeldoorn-Dierens Kanaal gereed was gekomen en opengesteld. De Polder Hattem watert via de Stouwe af op de IJssel. Overwegend strookvormig aangelegde kavelsloten zijn op dit stroompje aangesloten.

Hattem was van oorsprong gelegen op een dekzandrug op de stuwwalhelling, ongeveer een kilometer westelijk van de huidige kern. De IJssel stroomde toen vlak langs de stuwwal, ongeveer ter hoogte van de huidige Waai. De overgang van stuwwal naar rivierdal was dermate abrupt (een hoogteverschil van zo'n 25 meter) dat occupatie op de gradiënt nauwelijks grote vormen kon aannemen. Als gevolg van rivierverlegging en de groeiende betekenis van Hattem als handelsplaats ontstond het nieuwe Hattem als stad in de loop van de 12e-13e eeuw op het oeverwalstelsel. Op een met een dunne laag stuifzand bedekte strook in de polder Hattem ontstond 't Zand.

3. INFRASTRUCTUUR

De ligging van Hattem in de nabijheid van de IJssel en aan het Griftkanaal in de periode vóór 1850 is aanvankelijk van belang geweest voor de (handelsfunctie van) Hattem. Nadat de grift was vergraven toyt het Apeldoorns Kanaal (1826-1829) waren de economische verwachtingen hooggespannen. Echter de economische betekenis van het Apeldoorns Kanaal bleef beperkt, mede gelet op de nabije ligging van Zwolle. Nadat een kleine halve eeuw later het kanaal werd verbreed, werd de Hezenbergse sluis vernieuwd. In 1962 werd het kanaal gesloten voor scheepvaartverkeer, tot aan de papierfabriek Berghuizen (in 1970 volgde ook voor het traject papierfabriek-IJsselmond sluiting).

De gemeente Hattem kende diverse veren. De belangrijkste was het Katerveer naar Zwolle. Het betrof een pontveer. Nadat in 1930 de Zuiderzeestraatweg door een vaste brug over de IJssel met Zwolle werd verbonden, verloor dit oude veer veel van zijn betekenis.

In de Late Middeleeuwen voerden de belangrijke handelsroutes Zwolle-Harderwijk-Utrecht, Zwolle-Apeldoorn-Arnhem en de handelsroute naar Deventer over het grondgebied van Hattem/Oldebroek. De Zuiderzeestraatweg is omstreeks 1830 verhard, de weg naar Apeldoorn is eveneens in de eerste helft van de 19e eeuw verhard. Het wegenpatroon in het dekzand- en stuwwalgebied is veruit minder systematisch dan in het rivierdal, dat geheel ontgonnen is en een overwegend strookvormig verkavelingspatroon met verbindingswegen kent. Het oorspronkelijke stratenpatroon van Hattem is ondanks de vele oorlogen en verwoestingen die het nabij de grens van Gelre met het Oversticht moest ondergaan, in tact gebleven.

In 1863 werd de spoorlijn Utrecht-Hattem geopend, met een station op ongeveer twee kilometer ten noordwesten van de kern. In 1864 werd een ijzeren spoorbrug over de IJssel aangelegd die in 1935 werd vervangen. In 1888 werd de lokaalspoorweg Hattem-Apeldoorn geopend (in 1950 voor reizigers gesloten en in 1977 opgebroken). Deze lijn bezat omstreeks 1920 een aftakking naar de emailleerfabriek ten zuidoosten van de kern. In 1908 werd de Zuiderzeetramweg geopend. De Zuiderzeetramlijn heeft bestaan tot 1931. In 1913 werd de spoorverbinding Kampen-Hattem opengesteld. Van het knooppunt van al deze lijnen, station Hattemerbroek, is alleen het stationskoffiehuis overgebleven.

De strategische ligging van het grondgebied van Hattem aan de IJssel op de grens van Gelderland en Overijssel, tegenover Zwolle, komt onder meer tot uitdrukking in de aanwezigheid van brugkazematten, gebouwd in de jaren '30 van deze eeuw, aan weerszijden van de Zuiderzeestraatweg, voor de brug over de IJssel.

In 1908 werd in Hattem een gasfabriek in gebruik genomen. Vanaf 1921 was een watertoren in gebruik.

Afbeelding 5
Belangrijkste wegen gemeente Hattem omstreeks 1930

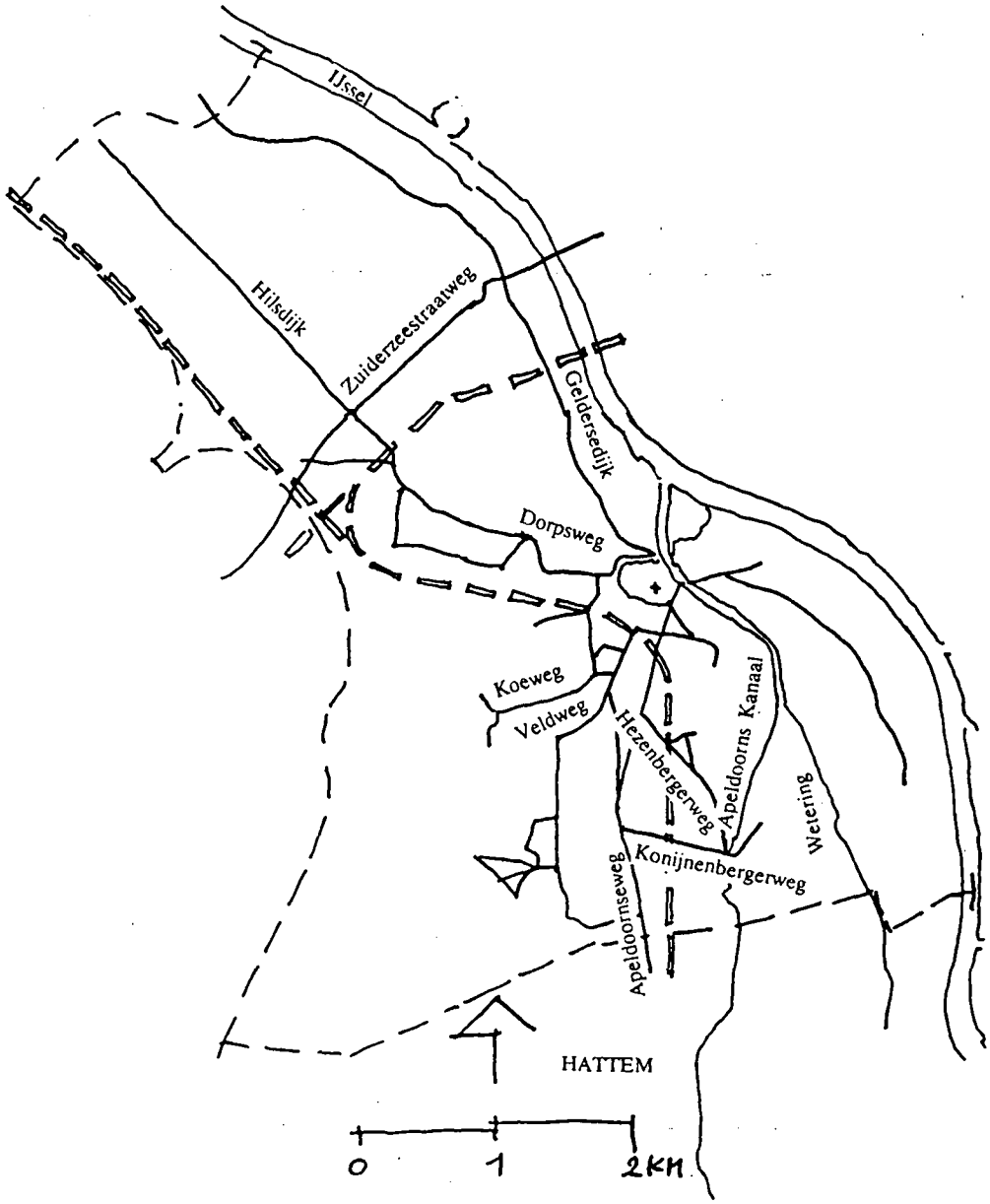

4. NEDERZETTINGSSTRUCTUUR

4.1. Algemeen

Toen Hattem in 892 schriftelijk werd vermeld, waren er reeds ontginningen vanuit hoeven gaande. Door verlegging van de IJssel is op een oeverwal een nieuw Hattem ontstaan. Deze nederzetting kreeg in 1299 stadsrechten en later verdedigingswerken. In de loop van de 14e eeuw maakte de stad deel uit van het Hanzeverbond en verkreeg dijkrecht. Na de aanleg van de weteringen in het zuidoosten werd de stad begunstigd met de Hoenwaard (1401), een vruchtbare IJsseluiterwaard. De middeleeuwse economische structuur is vooral van agrarische aard, behoudens een enkele papiermolen. Tussen de 15e en de 18e eeuw onderging Hattem veel oorlogsgeweld vanwege zijn strategische ligging als grensstad tussen Gelre en Oversticht. Als vesting had Hattem betekenis tot 1648, waarna de verdedigingsfuncties aan Zwolle verloren gingen. De eerste bebouwing buiten de muren volgde omstreeks 1700 (Nieuwstad, Dorpsweg). In 1756 werd een steenfabriek langs de IJssel opgericht. Als handelsstad ondervond Hattem sterke concurrentie uit Zwolle en Kampen, hetgeen de economische ontwikkeling van Hattem sterk beknot heeft.

4.2. Functionele ontwikkelingen

Periode 1800-1850

In de eerste helft van de 19e eeuw was Hattem een overwegend agrarische gemeente met beperkte stedelijke verzorgingsfuncties. Wol werd tot 1857 verwerkt in een calicotweverij. Tevens vonden enkele tientallen personen werk in de steenfabriek. In 1843 verkreeg de gemeente ruim 300 hectare voormalige domeingrond (Rekenkamervelden).

Periode 1850-1900

De tweede helft van de 19e eeuw was voor de gemeente Hattem vooral een periode van stagnatie in de ontwikkeling van de bestaansbronnen. De weverij maakte in 1857 plaats voor de fabricage van landbouwwerktuigen en een kleine ijzergieterij, mogelijk aangetrokken door de aanwezigheid van een spoorlijn en waterweg. De steenfabriek werd het grootste industriële bedrijf in de gemeente Hattem. Van de ongeveer 100 werknemers in de steenfabriek bracht een groot aantal seizoensarbeiders de wintermaanden door in de mattenmakerij. Opmerkelijk is het hoge vertrekoverschot van zo'n 65% van de natuurlijke bevolkingsgroei. Velen verdienden hun brood als polderwerker, ook in andere gemeenten (Hattemerveen, Wapenveld, gem. Heerde).

Periode 1900-1940

Uit afbeelding 6 blijkt dat de verdubbeling van het inwonertal (tussen 1850 en 1940) in feite heeft plaatsgevonden vanaf 1900. Het vertrekoverschot daalde toen aanzienlijk, hetgeen duidt op een vergroting van de economische bestaansbasis. Deze werd in de eerste plaats bewerkstelligd door de Emaillefabriek Gelria, welke vanaf de oprichting in 1908 zo'n 130 personen in dienst had. De aanwezigheid van spoorverbindingen en waterwegen waren hierbij belangrijke vestigingsfactoren. Tevens deed zich in Hattem een hernieuwde opbloei in de textielbranche voor met de vestiging van Textielfabriek N.V. Apeldoorn (1907). Van tijdelijke aard was de cementsteenfabriek. De reeds bestaande steenfabriek sloot in 1929 wegens gebrek aan grondstoffen.

Van belang voor de economische structuur van de gemeente Hattem na de Eerste Wereldoorlog werd het forensisme op Zwolle. Werkgelegenheid boden ook de militaire instellingen in de gemeente Oldebroek ('t Harde), en de papierfabriek Berghuizen (gemeente Heerde). Daarnaast vestigden zich velen die hun inkomsten uit eigen kapitaal of pensioen verwierven, waardoor de gemeente het karakter kreeg van woonplaats voor welgestelden.

Afbeelding 6
Bevolkingsontwikkeling gemeente Hattem 1850-1940
(indexcijfers, waarbij 1850, 2.519 inwoners = 100)

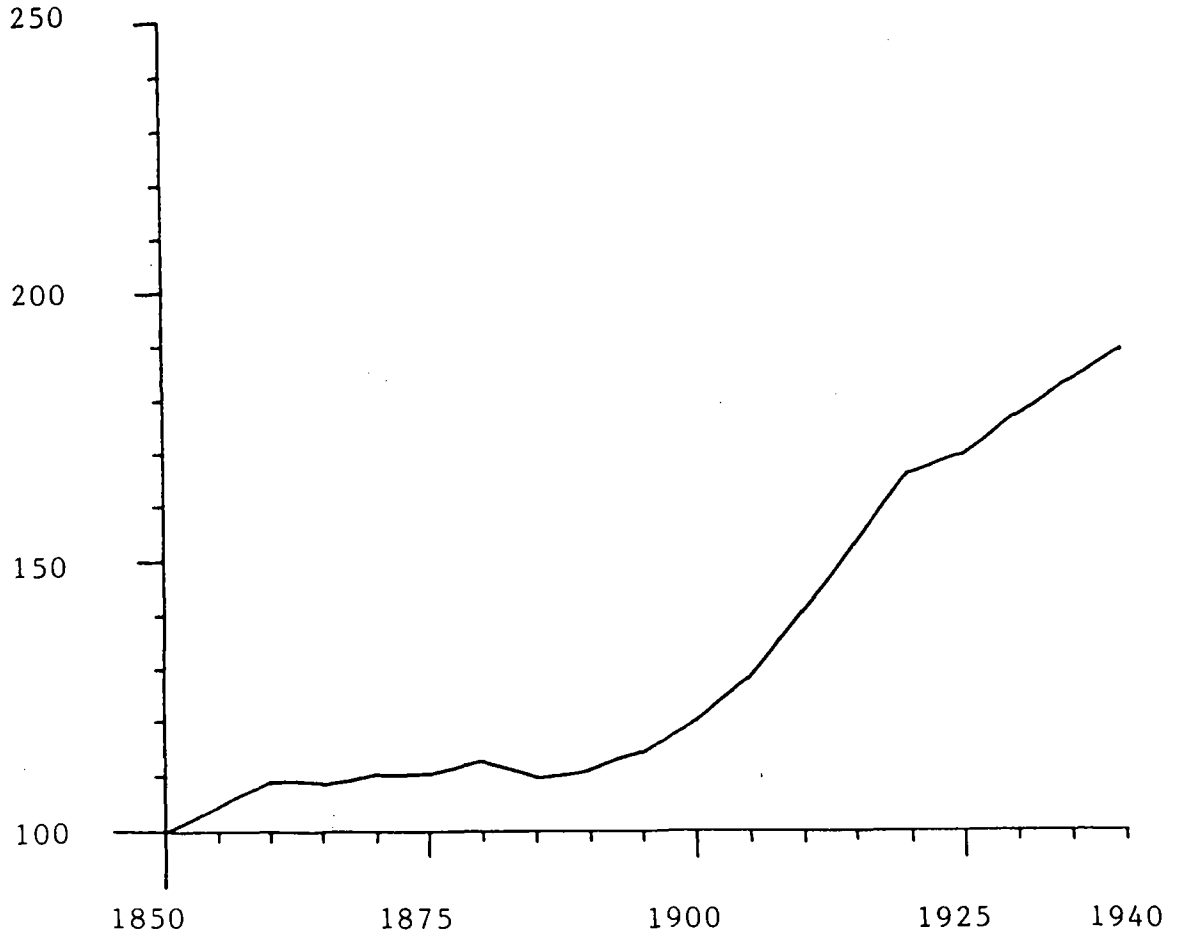

4.3. Stedebouwkundige structuur

Hattem

De oorspronkelijke stedebouwkundige opzet van Hattem is nagenoeg volledig in de huidige stadsplattegrond terug te vinden. Deze opzet bestaat uit Markt, kerk en kerkhof, langs- en dwarsstraten en het Slot met erbij horend terrein.
Hattem aan de IJssel gelegen, is opgekomen onder bescherming van een kasteel van Reinoud I, Graaf van Gelre.
Het kasteel, ook wel Dikke-Tinne genaamd, stond aanvankelijk aan de rivier. In de nabijheid van het kasteel werd tol geheven van voorbij komende schepen. Van het kasteel, dat in 1777 werd gesloopt is niets meer over; slechts de naam Tinneplein herinnert aan vroeger tijden.
Ondanks ingrijpende wijzigingen omstreeks 1580 van de situatie rond het slot door ontmanteling, zijn in oorsprong twee afzonderlijke delen, namelijk het 'Huis' van de hertog en de eigenlijke vesting Hattem, ook nu nog in de structuur te herkennen.
Van de poorten en verdedigingstorens is alleen de binnenpoort van de Dijkpoort overgebleven. Deze is in 1909 door Dr. P.J.H. Cuypers herbouwd. Aan de noordwestzijde werd in 1923 een der verdedigingsmuren met de thans verdwenen Voorpoort gerestaureerd. Ter plaatse van de Koestraat en het slot, zuidwestelijk van de Markt is ten behoeve van een verbinding met de nieuwe uitbreidingen een doorbraak tot stand gebracht. De bebouwing van Hattem is in het algemeen bescheiden, alleen in de omgeving van de markt vertoont zij meer allure.
De binnenstad van Hattem is als beschermd stadsgezicht aangewezen.

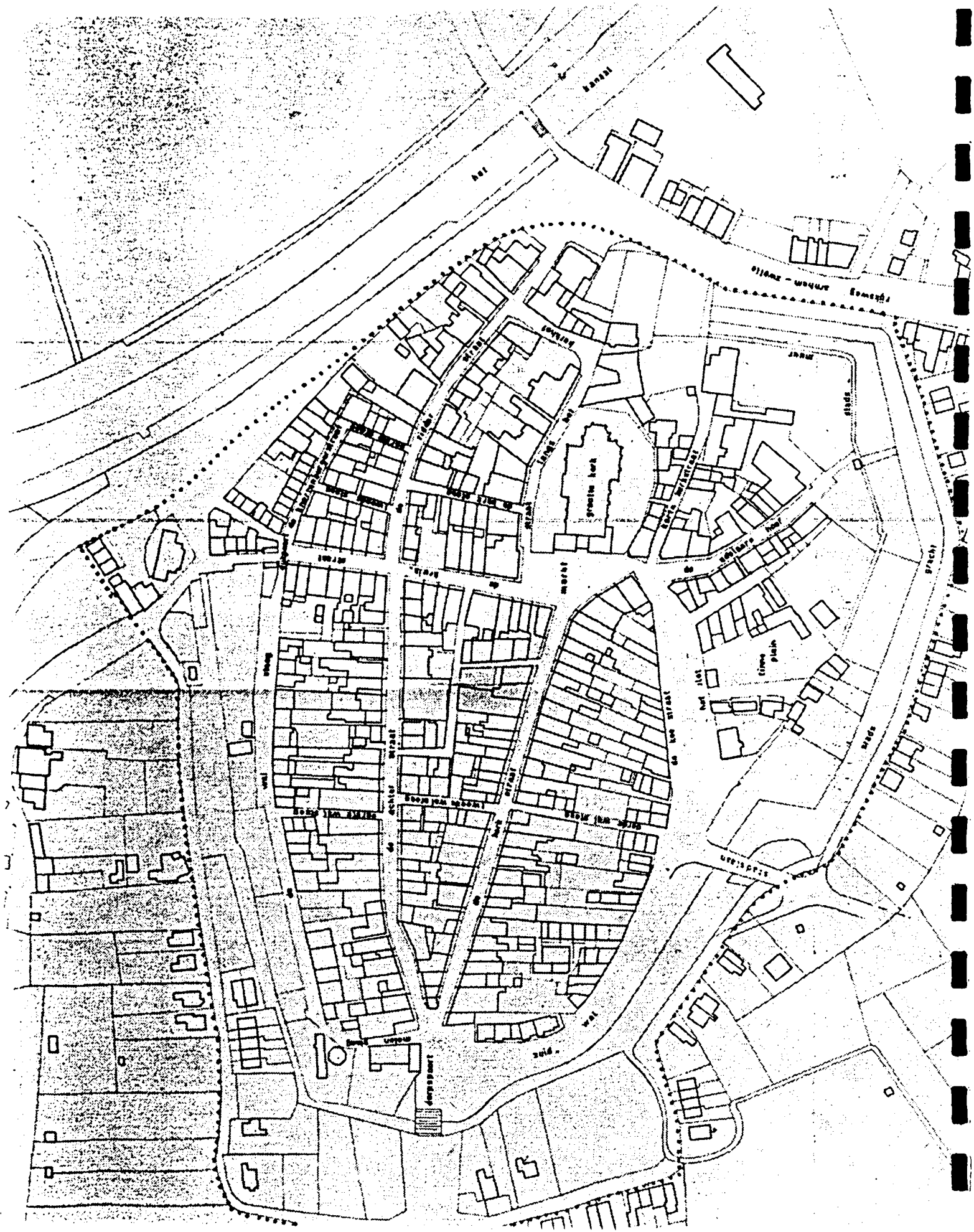

De ontwikkeling van Hattem-stad in de periode 1850-1940 vond geheel plaats binnen het stramien van de bestaande structuur. Bebouwing onderging functiewijziging en de bebouwing werd qua schaal aangepast aan het bestaande.
Aan de uitvalswegen als Dorpsweg, Hilsdijk en Hessenweg ontstond enige bebouwing. Pas na de Eerste Wereldoorlog ontstonden enige wijken en buurten. Aanvankelijk werd lintvormig langs de Dorpsweg, Eyerdijk, Nieuweweg, Parklaan en Grote Gracht gemengd gebouwd. De bebouwing bestaat uit middenstandswoningen, arbeiderswoningen en kleine villa's. In het zuidelijk gebied van de Veldweg ontstond een villagebied. In de periode rond 1920 werd aan de Leliestraat, Tulpstraat een wijkje volgens de tuinwijkgedachte aangelegd. Dit wijkje vertoont nog steeds de oorspronkelijke opzet, maar de bebouwing is sterk gewijzigd. Een rijtje arbeiderswoningen en een fabriek werden opgericht aan de Hoopjesweg langs het inmiddels opgeheven fabrieksspoorlijntje. In de periode tot 1940 werden mede door de aantrekkelijke woonomgeving en de ligging tegenover Zwolle villagebieden ontwikkeld in en nabij het bos, aan de westzijde van de Apeldoornseweg, o.a. aan de Stadslaan en de Eliselaan.

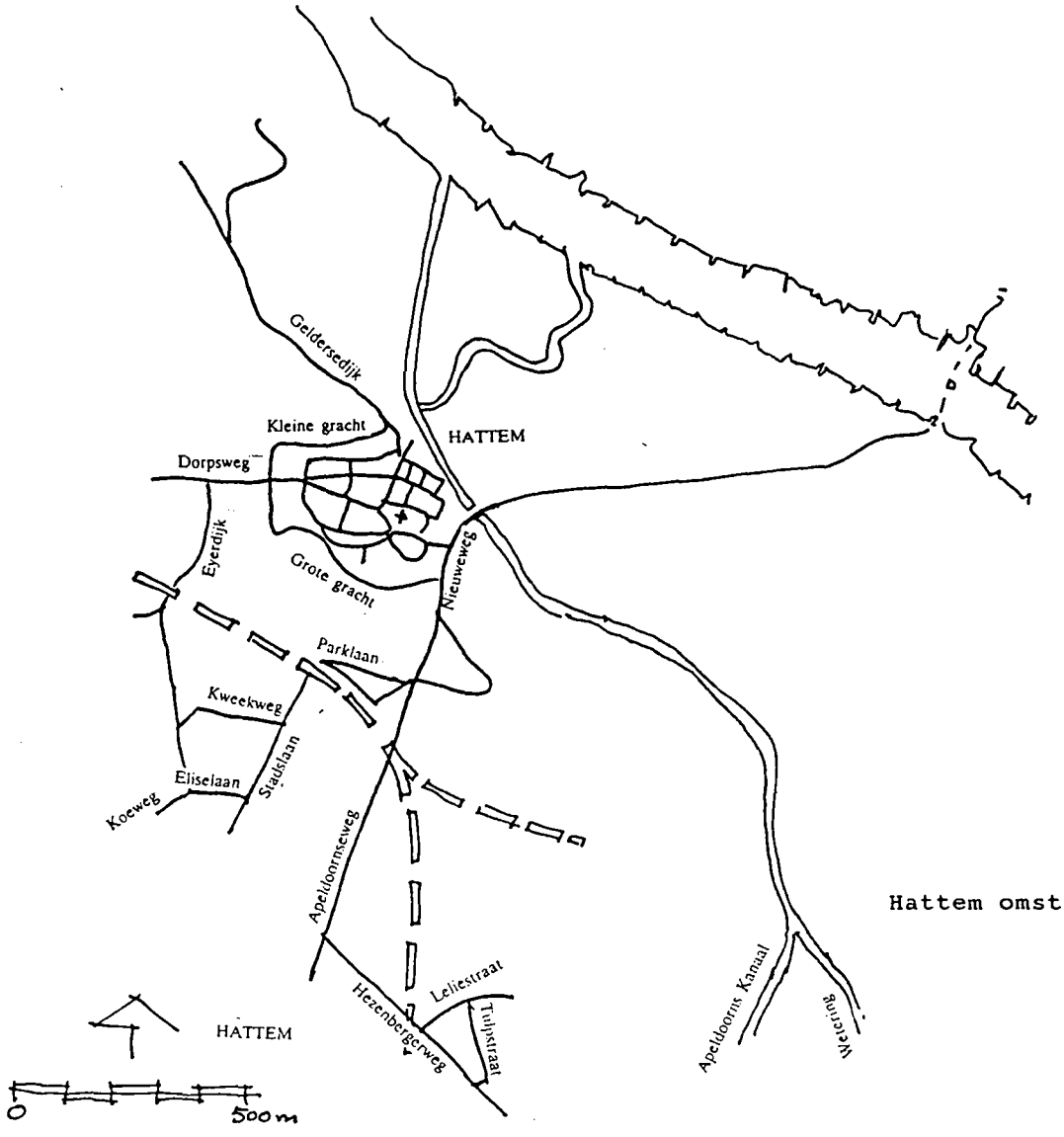

Hattem omstreeks 1930

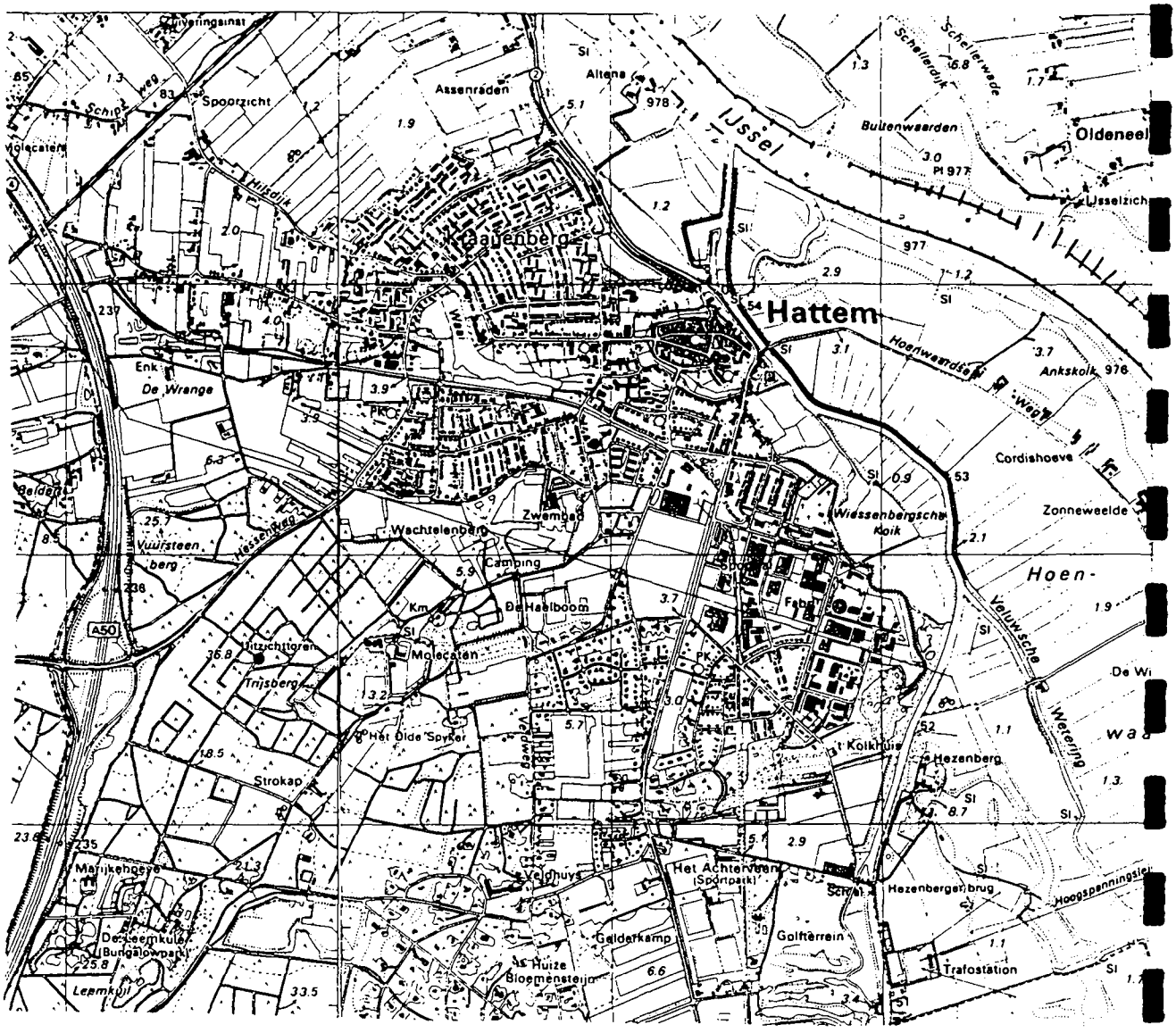

Hattem omstreeks 1990

Verspreide bebouwing

Het buitengebied van Hattem kan onderscheiden worden in:

- het oostelijk deel met de Hoenwaard, naar het noorden uitlopend in de Polder Hattem. Deze gebieden hebben overwegend graslandgebruik, verspreid komen boerderijen voor
- het tussengebied ofwel de dekzandrug met daarop Hattem en de wegen naar het zuiden. In dit gebied komt verspreide woonbebouwing voor
- meer naar het westen ligt de stuwwal en de stuwwalhelling, dit gebied is bebost en in de randzone komen villagebieden voor, gebouwd na 1920. In dit gebied is ook het landgoed Molencate gelegen.

4.4. Ontwikkelingen na 1940

Na 1940 vond in Hattem de woonbebouwing in westelijke richting van de kern plaats. De aanleg van de A28 - Zwolle-verkeersplein Hoevelaken en de A50 - Zwolle-Apeldoorn, sloten Hattem aan op het nationale autowegennet.

4.5. Karakterisering geïnventariseerde bebouwing

Wonen

Tegen de rand van de binnenstad van Hattem zijn enige woonhuizen en een theekoepel uit de periode ca. 1850-1940 gesitueerd. In het zuiden van de gemeente treft men veel villa's aan. Enige dateren uit de periode ca. 1900 en vertonen invloeden van het Eclecticisme, de Neorenaissance en de Chaletstijl. De overige villa's dateren uit de periode 1920-1950. Een deel daarvan is in een landhuisstijl opgetrokken. Op het landgoed Hezenberg staat een enigszins gewijzigde villa in neoclassicistische stijl (1851) met 2 dienstwoningen.

Werken

In de uiterwaarden van de IJssel ten noorden van de binnenstad zijn her en der enkele boerderijen verspreid. Zij behoren tot het hallehuistype op rechthoekige en T-vormige grondslag. Aan de IJssel liggen buitendijks twee veldovens (1900/1909) met een sterk gewijzigde bazenwoning. De twee hallehuisboerderijen met rechthoekige plattegrond (vermoedelijk beide uit 1881), de dienstwoning (1881), het koetshuis (1826/1892) en de watermolen (ca. 1850) op het landgoed Molecaten vormen met het gelijknamige huis (o.m. 17e eeuw, 1826) een ensemble. De smederij tegen de noordrand van de binnenstad dateert uit ca. 1900. De gemeente telt 1 schaapskooi.

Infrastructuur

De spoorbrug (1862) en de autobrug (ca. 1929) die Hattem met Zwolle verbinden, werden ten gevolge van oorlogshandelingen beschadigd en hersteld. Langs het Apeldoorns Kanaal vlakbij genoemd landgoed Hezenberg bevindt zich een complex van een woning, twee sluizen, waarvan een met brug en een schuur (vermoedelijk alle uit 1872/1873) en een wachtershuisje (XXb). Verderop langs hetzelfde water is nog een sluis (XXb) opgericht. Van de drie geïnventariseerde trafohuisjes valt er een op door zijn Amsterdamse Schoolstijl.

Maatschappelijke voorzieningen

Het bebouwingscluster langs de weg naar Zwolle in de uiterwaarden van de IJssel bestaat uit een R.K. kerk en pastorie (ca. 1935), een begraafplaats en 2 scholen (1869/1921). Het silhouet van het rivierengebied wordt mede bepaald door 3 betonbunkers. Hattem telt 3 herdenkingsmonumenten. Het kerkhof met lijkenhuisje (XXb) ligt geïsoleerd buiten de kern van Hattem.

Kaart 1

TYPOLOGIE UITBREIDINGEN GEMEENTE HATTEM 1850-1940

TYPOLOGIE UITBREIDINGEN GEMEENTE HATTEM 1850-1940

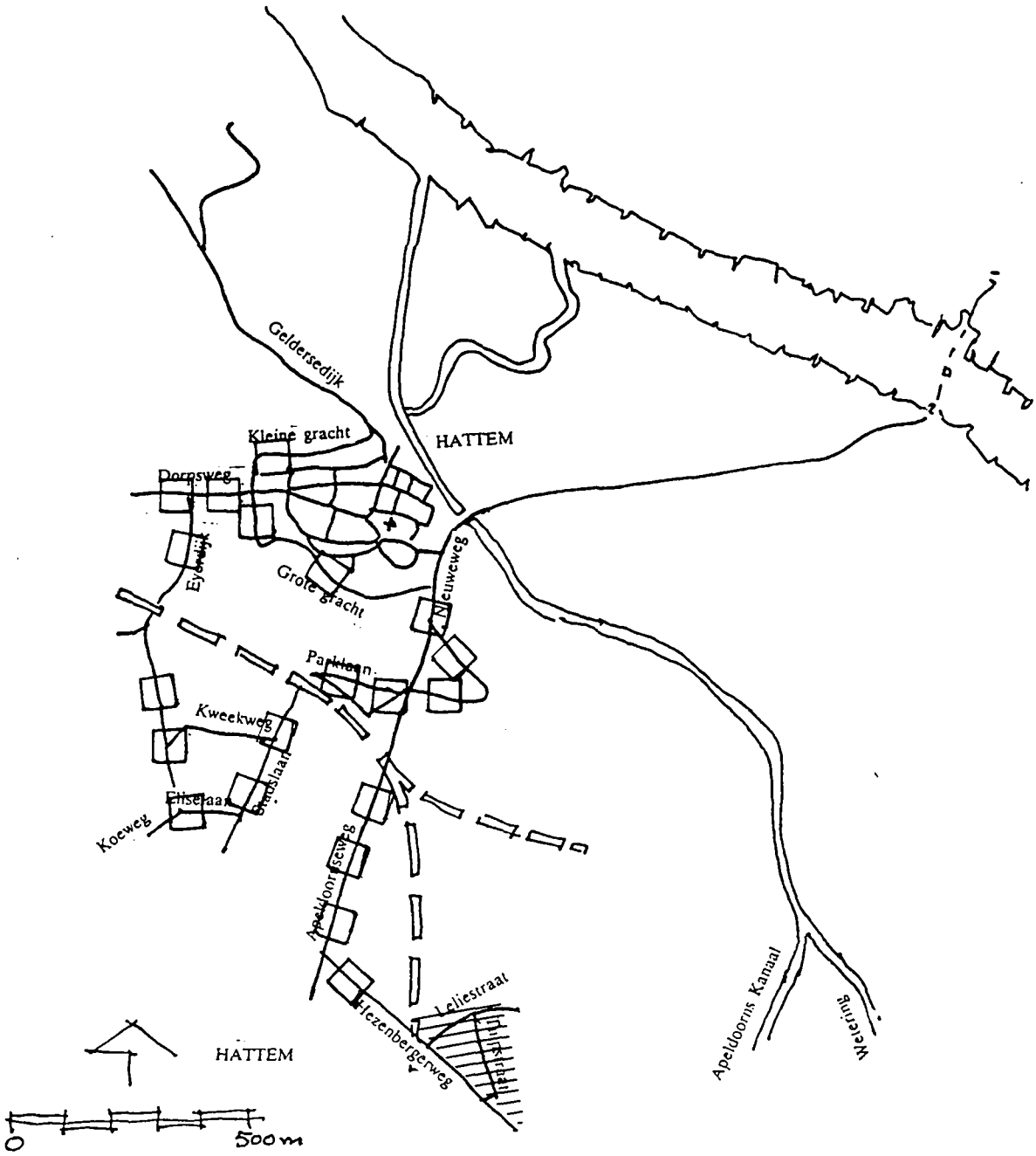

4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Hattem 1850-1940

Toelichting bij kaart 1

Type aanduiding	Type-omschrijving	Bijzondere gebieden
Tuinwijkachtige ontwikkelingen	- functie: wonen - planmatige ontwikkelingen - stratennet soms met bijzondere patroon- of vormenkenmerken - groene straten, voortuinen - vnl. halfopen blokken of strokenbouw - bebouwing complexmatig	

Andere aanduidingen

- Lineaire ontwikkelingen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen

4.7. Bijzondere gebieden

De term bijzonder gebied wordt gehanteerd voor gebieden die zijn gebouwd of aangelegd in de periode 1850-1940. Bij de beoordeling is de criterialijst (zie blad 21) gehanteerd volgens de zgn. "MIP-handleiding". Hierbij zijn grotere samenhangende (stede-)bouwkundige structuren bekeken. Bij de bouwkundige inventarisaties zijn samenhangende bouwkundige complexen aangegeven.
Dat in de gemeente geen of weinig bijzondere gebieden voorkomen, zegt niets over de schoonheid of opbouw van de gemeente.

Bijzondere gebieden gebouwd of aangelegd in de periode 1850-1940 komen in de gemeente Hattem niet voor.

Karakteristieke gebieden

Structuren van bouwkunst en stedebouw van vóór 1850 en na 1940 die een bijzondere kwaliteit hebben worden aangeduid met de kwalificatie "karakteristieke gebieden". Het betreft gebieden waarvan de hoofdelementen dateren van voor 1850 of na 1940, die ook daarna herkenbaar zijn gebleven.

Binnenstad Hattem

De binnenstad van Hattem is als beschermd stadsgezicht opgenomen en als zodanig karakteristiek

Kenmerkend voor de binnenstad van Hattem zijn de aaneengesloten gevelwanden langs de straten, waarvan het patroon uit het tijdperk van vóór 1850 dateert. De bebouwing dateert grotendeels ook uit die periode. In de jaren 1850-1940 onderging zij enige wijzigingen en werd uitgebreid met nieuwe panden. De gevels van 1, 2 of soms 3 bouwlagen zijn sober uitgevoerd, al dan niet voorzien van elementen van het eclecticisme en de neorenaissance. Opvallend zijn de reeds lijstgevels uit de 19e en begin 20e eeuw, waarachter zich oudere kernen bevinden, die tot de 16e eeuw kunnen teruggaan.

Naast de vele woonhuizen en winkels bezit de binnenstad nog enige boerderijen, vermoedelijk uit de 18e eeuw. De korenmolen met gewijzigde molenaarswoning dateert uit 1852. In de periode 1850-1940 zijn ten behoeve van maatschappelijke voorzieningen opgericht: een protestantse kerk uit ca. 1860, een synagoge uit 1873, een gereformeerde kerk en een catechisatiegebouw in neogotische stijl uit 1897, en een postkantoor, deels uit ca. 1875, met eclecticistische elementen en deels uit ca. 1900 in neorenaissancestijl. In 1889 werd het Gesticht voor Oude Lieden (1663/1805) aan een verbouwing onderworpen.

CRITERIA VOOR DE AANDUIDING BIJZONDERE GEBIEDEN

I. Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit, zoals:

1. kwaliteit van het ruimtelijk concept;
2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;
3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorische kwaliteit;
4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkelingen (b.v. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark)

II. Bijzondere historische betekenis, zoals:

1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;
2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken;
3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering)

III. Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:

1. betekenis als onderdeel van een groter geheel
2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;
3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel

IV. Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)

V. Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN/KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR

Archieven en bibliotheken

* Rijks Archief in Gelderland
* Katholieke Universiteit Nijmegen, Faculteit der Beleidswetenschappen
* Bibliotheken Provincie Gelderland
* Stichting Arnhemse Openbare en Gelderse Wetenschappelijke Bibliotheek
* Gemeente Hattem

Afbeeldingen

*	Afbeelding 1	Gemeente Hattem in 1866
*	Afbeelding 2	Grenswijziging gemeente Hattem in 1972
*	Afbeelding 3	Indeling in dorpsgebieden en gemeenten
*	Afbeelding 4	Geomorfologische kaart gemeente Hattem
*	Afbeelding 5	Belangrijkste wegen gemeente Hattem omstreeks 1930
*	Afbeelding 6	Bevolkingsontwikkeling gemeente Hattem 1850-1940
*	Kaart 1	Typologie uitbreidingen gemeente Hattem 1850-1940

Kaartmateriaal

* Bodemkaart 1/50.000, 1970
* Topografische kaart 1/25.000 en 1/50.000, diverse jaargangen
* Kaartenboek van Gelderland, 1843
* J. Kuijper, Gemeente-atlas van Gelderland 1868, Leeuwarden, 1970

Literatuur

* Alberts, W., *Van wonen en woonplaatsen; grepen uit de geschiedenis van Hattem*, Hattem

* Economisch Technologisch Instituut voor Gelderland, *Gemeente Hattem; situatie en ontwikkeling der welvaartsbronnen*, Arnhem, 1958

* Hoogers, L., *Hattem en de Hanze, in; Heemkunde Hattem, 1980*

* Hoogers, L., *Kladdegat, wat doe je nou....; Hattem 1800-1900*, Hattem, 1980

* Koridon, B., *De papiermakers rond Hattem, in; Heemkunde Hattem, 1982*

* Koridon, B., *Stoom rond Hattem; de geschiedenis van het spoor rond de Noord-Oost Veluwe*, Hattem, 1983

* Kouwenhoven, G., *Over het opschuiven van de nederzetting Hattem, in; Heemkunde Hattem, 1989*

* Leeuw, M. v.d., *Het ontstaan van Hattem, in; Heemkunde Hattem, 1980*

* Soest, W. v., *Hattem een middeleeuws stadje aan de IJssel, in; Heemkunde Hattem, 1989*

* Soest, W. v., *Oude waterlopen rond Hattem, in; Heemkunde, hattem, 1984*

* Sypkens Smit, M., *De geschiedenis van de stad Hattem*, Hattem, 1964

* Vereniging Heemkunde Hattem, *Hattemer wat dee'j veur de kos?*, Hattem, 1984

* Vereniging Heemkunde Hattem, *Attemer, wat e'j vroggger edaon?*, Hattem, 1985

* Vereniging Heemkunde Hattem, *Attemer, wat a'j um and'n?*, Hattem, 1986

* Voorden, F.W. van, e.a., *Stads- en dorpsgezichten in Gelderland; de nederzetting in ontwikkeling*, Zutphen, 1985

Oosterbeek, 1993

Stichting MIP-Gelderland
Oranjeweg 60
6861 BL OOSTERBEEK
tel. 085 - 336 326